

corpus sanum ab omni pena liberum; quare per *questiones* significat tum culpas et peccata, tum penas et tormenta, quæ peccando et deseiicendo a primæva rectitudine homo sibi acquivit; qua de causa necesse fuit invenire virum unum electum ex mille, puta Christum, qui illum a quætoribus et distortionibus hisce expediret, eumque primæ rectitudinæ et æquitali restitueret. Unde subdit:

QUIS TALIS UT SAPIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERBI? — Hebræa, Chaldæus, Hieronymus, Vatablus, Campensis ceterique hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Unde ab ea inchoant caput octavum. Hinc Chaldæus vertit, *quis vero tanta effortat sapientia, ut adversus prudentiam Domini possit consistere, et in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt, *quis novit sapientes?* Cui questionis mox respondet cap. viii, 1, sapientem ex vultu introsei: «Sapientia hominis, ait, lucet in vultu ejus.» Verum melius Vulgata, Septuaginta, Syrus, Arabicus et alii passim hanc gnomen nequæ precedentibus, idque varie et vario sensu (1).

Primo, Cajetanus, *quis talis est, ut sapiens sit?* quasi dicat: Nullus vel vix ullus est vere sapiens, uti paulo ante dixit. Huc pertinet versio Campensis, *quis confertens eum eo qui iudicium habet de rebus?*

Secundo, Hugo Cardinalis explicat, quasi dicat: Quis talis est, ut sapiat? talis, scilicet rectus, uti

(1) Maurer, *quis est sicut sapiens? quis in sapientium numero habendus est? Et quis novit explicationem verbi* hujus, sententiæ que sequitur: Sapientia hominis, etc. Rossmullerus, ... *et quis scit rerum expositionem.* Hæc versus promittitur his qui statim sequuntur sapientia præceptis tanquam breve præconium. a Orlaine, ait D. Hieronymus, *de se loquitur Auctor, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus sic sciens prohibentium solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo.*

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientia dat signa et effecta, illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, juramentis legisque custodia, et opportunitatis observatione: hæc enim præstât et efficit sapientia. Deinde, vers. 9, quædam vanitatis genera recenset, præsertim quod impii tractentur ut pii. Denique, vers. 13, laudat vitam moderatam quæ opibus suis fruatur, et a se anxias curas et curiositates omnia scrutandi oblegat.

1. Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit. 2. Ego os regis observo, et præcepta juramenti Dei. 3. Ne festines recedere a facie ejus, neque permanes in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet: 4. et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali. Tempus et responsum cor sapientis intelligit,

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio: 7. quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium. 9. Omnia hæc consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum; sed et hoc vanitas est. 11. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui veniuntur faciem ejus. 13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini. 14. Est et alia vanitas, quæ fit super terram, sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant; sed et hoc vanissimum iudicio. 15. Laudavi igitur lætitiæ, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vite suæ, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quæ versatur in terra: est homo, qui diebus et noctibus somnum non capit oculis. 17. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quæ fiunt sub sole: et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

1. SAPIENTIA HOMINIS LUCET IN VULTU (sicut in speculo, ait Hugo) EJUS. — Vatablus explicat de vultus serenitate et hilaritate; Cajetanus de majestatis et auctoritatis; Clarus de gratia, a qua vocari solet vultus graciosus et festivus; Olympiodorus accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magna conspicuam, jubare scilicet divini sapientiæ illustratam: verum hoc mysticum est. S. Hieronymus hanc gnomen necens illi verbis cap. præced., sic legit, sicut plane clareque exponit: «Quis ita, ut sapiens? et quis novit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et fortis faciem, etc. Supra docuerat d. Helle bonum hominem inveniri, et venientem contra eliterat quæstionem: a Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid boni homini dederit Deus, quasi gloriosus datus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem providentiam, occulta Dei noscere mysteria, et arcana ejus sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus si fecerit problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo, que non solum intrinsecus latuerit, sed et in superficie corporis et speculo vultus eluxerit, utraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit (1).»

Porro, sapientia lucet in vultu triplexiter: primo, quia, ut ait S. Hieronymus et Albinus, anima seipsam suasque passiones et affectus imprimit corpori, præsertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, puta anima corpus sibi adaptat et adequat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imo fingit et pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit et pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Unde signa physiognomica sapientiæ et insipientiæ, virtutum et vitiorum, que in vultu totaque corpore refulcent, recenset Aristoteles in *Physiognomâ*. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosa sapientis fronte corpuscus Fulgor, et ex vultu fertas et ruga accessit.

Vultus ergo est viva imago, imo speculum et a mulærum animi, uti communis habet sapientium sententia. Intellige communiter ita fieri, ut non semper; nam, ut ait Comæus: «Multis mortalium facies est ingenua, mens vero intus illiberalis reperitur.»

Secundo et potius, quia sapientia, id est prudentia et virtus, non tantum animum, sed et corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem et decorem componit et efformat, facitque ut in eo releceant gravitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia

(1) Est in hebr. *Sapientia hominis illuminat vultum ejus*, faciem ei præbet, ut clarissimo videat, que sibi int agenda, que facienda; melius alii, serenum hilarisque reddidit ejus vultum. Et robar, fertas, faciei ejus

mutatur, scil. per sapientiam. Nunc micat Maurer, ita ut splendor faciei ejus duplicetur.

Sapientia
lucet in
vultu.
Primo.

et gratia, in toto vultu hilaritas et letitia, mixta prudenti sanctaque maturitate. Unde Hebraice est, *sapientia hominis illuminabit vultum ejus*; Chaldaeus, *sapientia viri sapientis illustrat splendorem faciei ejus inter justos*. Sic et Septuaginta, Syrus, Arabicus et ceteri. Arias :

hominis faciem sapientia luce
Perfundit, mutaque iras vultumque superbum,
Atque supercilium demit, reddiditque modestum.

Et alius :

Namque gravis facies animi est sapientis imago :

si scilicet matura sit, comis, placida et aequalis. Comes enim sapientiae est humanitas et modestia.

Tursum sapientia luget in facie sapientis, quia eam facit omnibus amabilem, juxta illud *Job xxxix, 24* : « Lux vultus mei non cadebat in terram. » Lux enim symbolum est majestatis et causa venerationis. Sic Esther ait Assuero, cap. xv, vers. 16 : « Vidi te, domine, quasi angelum Dei, et conturbatum est cor meum prae timore gloriae tuae. Valde enim mirabilis es, domine, et facies tua plena gratiarum. » Porro, « residerebat ille super solium regni sui, indutus vestibus regis, anroque fulgens, et pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu, » ibidem vers. 9. Sic Iudei viderunt faciem S. Stephani quasi angeli, *Actorum vi, 15*. Sapientia ergo sanctitati juncta est, quasi sol jubar suum in vultum diffundens; unde « inextinguibile est lumen illius, » *Sapient. vii, 10*.

Tertio, quia Spiritus Sanctus per gratiam animam inhabitans et illustrans, lucem ejus, imo suam diffundit in vultum et corpus, sicut lucerna lux per vitrum et cornu trahet; et sicut lumen gloriae beatorum non tantum mentes, sed et corpora efficit fulgida et gloriosa. Adde : Spiritus Sanctus eximius viris in quorum mentibus, velut in templis angustis habitat, specialem vultus claritatem et fulgorem saepe aspirat : sic in vultu Christi radiabat fulgor divinitatis, teste S. Hieronymo, cujus radios S. Petro, S. Jacobo et Joanni affavit in transfiguratione; in vultu S. Antonii radiabat splendor sanctitatis, teste S. Athanasio. Sic faciem S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu radiantem et splendendam se vidisse asseruit B. Philippus Nerius, alicui viri sapientes et sancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moysse illi coruam, id est radios lucis affixit, *Exodi xxxix, 30*. Sic facies B. Virginis erat simulacrum probitatis, norma et forma virtutis, teste S. Ambrosio. Unde sequitur : « Et [id est quia] potentissimus faciem illius commutabit. » Et *Psal. lxxvi, 2* : « Illuminet [Deus] vultum suum super nos. » Sicut enim sol creaturas, sic Deus homines sanctos luce sua collustrat. Vide dicta *Prov. xvii, 24*, ad illa : « In facie prudentis luget sapientia, » Et *Proverb. xxvii, 19*, ad illa : « Quomodo in aquis resplendet vultus prospicientium, sic

corda hominum manifesta sunt prudentibus. »

ET POTENTISSIMUS FACIEM ILLIUS COMMUTABIT. — Primo, q. d. Princeps aut tyrannus, aut quis alius potens, vel minis, vel premiis flectit constantiam faciemque sapientis et sancti, ut a sapientia et probitate ad insipientiam et improbitatem deflectat. Rursum sapiens si principi serviat, et ab illius vultu nutuque pendeat, necesse est ut sepe vultum cum eo mutet, sicut umbra mutato corpore figuram suam mutat et variat; quare si sapit, non principi terreno, sed caelesti, apud quem nulla est vicissitudinis obumbratio, *Jacobi cap. i, vers. 17*, se mancipet; quod monet Sapientia, dum subdit : « Ego os regis observo. »

Secundo et genuine, per potentissimum accipe Deum. Dat causam cur sapientia luceat in vultu sapientis : quia scilicet Deus illum immutat, illique suam sapientiam et lucem aspirat, praesertim in oratione et colloquio cum Deo patre luminis, uti in eadem radios suos aspiravit faciei Moysi. Sic vultus S. Dominici ex oratione proluxa spirabat amorem; S. Francisci contemptum mundi et Christum crucifixum; S. Catharinae Senensis devotionem et compunctionem, in solo vultu influentes compungerent, et ad pietatem Deique amorem inflammarent. Sensus ergo est, q. d. Deus potentissimus commutare solet faciem sapientis, ut impudicitia, pervercia, tristitia, feritas, truculentia, et si quis alius antea in ea erat pravus affectus, in probum, puta in pudorem, modestiam, pudicitiam, letitiam, pietatem, etc., commutetur; ut qui per naturam, vel exercitium et vultum prius fuerat vultu ferocio, torvo, minae, vago, lascivo, jam sapientiae dono eundem habeat hilarem, serenum, placidum, stabilem, pudicum, sanctum : Deus post orationem mutavit faciem maestam Annae matris Samuelis, ut deinceps aequalis semper facie, leta hilarique consisteret, *I Reg. i, 18*; et faciem Esther pallidam ob metum Assueri, *Esther xv, 10*; et Danielis, cap. vii, vers. 28. Porro S. Bonaventura docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorum, id est anime se rationis partem superiorem Dei capere. Aliter Emmanuel Sa, q. d. Deus sapientem ita quandoque mutat et delectat, ut non videatur esse sapiens.

Moraliter Hugo Cardinalis : Deus, ait, commutat eum qui malus est, ut evadat bonus; qui turpis, ut pulcher; qui debilis, ut fortis; qui violator per gratiam, ut comprehensor per gloriam, secundum quadruplicem statum incipientium, proficientium, perfectorum, pervenientium. Dionysius vero, q. d. Sapiens Dei dono subditis faciem commutat, et pro subditorum re vera exigentia nunc iratum, nunc blandum, nunc tristem induet, uti Christus induit, cum ementes eiecit et templo, cum Magdalene apparuit ut hortalanus, et discipulis in Emmaus euntibus ut peregrinus.

Anagoge Lyranus : Deus, ait, faciem morta-

lem in resurrectione commutat in immortalem et gloriosam. Legit noster Interpres *v' az*, id est potens, per antonomasiam, id est potentissimus, puta Deus; jux alio puncto legitur *v' az*, id est potentia, fortitudo, robor, durities, impudentia : dixit enim facie vel fronte, ab Hebraeis vocatur *impudens*. Unde

Primo, Cajetanus vertit, et fortitudo vultus illius commutabitur, quod sic exponit, q. d. Nullus etiam dynastia illa sapit, quin aliquando desipiat, ut muricibus, precibus aliave re corrumpti se sinat, ut subditos affligat, etc.; sicque vultus etiam ipsius, id est auctoritas, apud eos mutatur et amittitur. Unde Chaldaeus vertit, et impudens facie, immutatur via ejus de bono in malum. Sic Catilina impudentiam et severitatem spirabat vultu, etiam jam occisus. « Etiam mortuus Catilina, ait Sallustius, retinebat faciem quam habuerat vivus. »

Secundo, Clarius vertit, et impudentia [Vatablus, duritia] faciei illius commutabitur, quia dum sapientia hominem possederit, abigit impudentiam a mente et fronte. Et Tietmannus sic vertit et explicat, sapientia hominis lucere faciet vultum ipsius, et fortitudinem, id est impudentiam vel crudelitatem, feritatem et barbariem vultus ejus mutabit; Campensis, crudelitatem pellit.

Tertio, Vatablus, q. d. Sapientia fortitudinem et arrogantiam, impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet ut ipse sibi videatur vilis, abjectus, despectus, quamvis ab aliis plurimi fiat.

Quarto, Septuaginta *ἡσούνη* legentes per *sin*, i. e. audietur, non *ἡσούνη* per *schin*, i. e. commutabitur, vertunt *ἡσούνη*, id est impudens [Vaticani legunt, *impudens*, atque impudentia est impudentia, quia stoliditas] vultu odietur; Syrus, cujus facies audax est, odiosus efficitur; Arabicus, qui non habet verecundiam, contumelia affect faciem suam, q. d. In vultu sapientis lucent pudor et sapientia, in vultu impudentis insipientia, ideoque ille amabitur et coletur, hic odietur et contemnetur. Unde, ut explicat Olympiodorus, facie sua punietur, cum scilicet impudens contentiosis sermonibus sophisticisque captationibus sese effertens, redarguitur, impudentiae poenas dabit. Thaumaturgus, sapientia indicium ex hominis vultu apparet, velut et livor impudens, statim ut videtur aliquis, prode dignum esse, in quo inlabiet. S. Hieronymus in *Comment.*, improbus facie sua odietur : improbitas est audacia et impudentia.

2. EGO OS REGIS OBSERVO, ET PRECEPTA JURAMENTI DEI. — Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt in imperativo, os regis observa, quia pro *v' az* *scemer*, id est observa, legerunt alio puncto *v' az* *scemer*, id est observa. Unde ex Hebraeo sic verendum censent, ego, scilicet moneo vel jubeo, ex regis observa. Pendet hic versus a precedenti, ex quoque velut practica conclusio educitur, quasi dicitur : Quia Deus potentissimus os et faciem sa-

pientis, sui oris et faciei luce immutat, illique suam sapientiam, virtutem et splendorem aspirat, haec de causa : Ego sapientia, vel ego sapiens os et faciem Dei regis mei observo, tum ut illi os et faciem meam, ab ejus ore et facie illustratus, conformem; unde frequenter in *Psalms* orat David, ut Deus « illummet vultum suum super nos, » quia « in lumine ejus videbimus lumen : » sicut enim qui ambulat in sole, luce solis collustratur; sic qui versatur cum Deo luce divina perfunditur; tum ut ab ore ejus divino jussa et precepta sapientiae excipiam, quibus meam mentem vultumque imbuam, illustrem, sanctificem, quaeque in opus conferam, ut Deum meum per gratiam laborando hic sequar, et in caelo per gloriam comprehendendo assequar (1).

Porro *2* ego refert ad sapientiam, de qua est omnis sermo, vel ad Salomonem, qui in se typum hic sapientiae et sapientis exprimit, quod eodem redit, uti liquet ex verbis S. Hieronymi initio vers. 1 citatis. Sane enim Salomon, eoque ac Siraides, per prosopopeam ipsam sapientiam loquentem inducit, elegantiae et energiae causa.

Igitur primo et genuine, per regem accipe Deum, qui est Rex regum. Nec enim Salomon habebat in terra regem superiorem se, cuius os et jussa observaret. Sensus ergo est, q. d. Ego sapientia sollicite ambulo cum Deo rege meo ac studiose observo; ac mei studiosos, puta sapientes et sanctos exacte observare jubeo os ejus, id est legem ex Dei ore manantem, et precepta juramenti Dei, quae scilicet ipse juramento confirmavit, ut testaretur hanc esse intimam suam voluntatem, ut scilicet homines haec ejus precepta diligentissime servarent, quumque nos vicissim solemni professione, velut juramento servatos in circumcissione vel baptismo promissimus, et quasi juravimus.

Nota : To observo significat sedulum et exactum studium divinae voluntatis, legisque servandae et adimplendae, ut quid, quantum, quomodo, quibus circumstantiis Deus hoc illud fieri jubeat, minutim vestigamus, et admissimus omnia et singula complectamur. Sic famuli observant os regis, id est singula ejus jussa et verba, imo singulos ejus gestus et nutus niduosque oculos, ac ubi perciperent quid velit, illico ad id explendum non tam enae, quam currunt et volant.

Mystice S. Bonaventura : Os, inquit, Patris est Christus (sicut Christi os est doctor et predicator), cujus minima dicta, imo gestus et nutus studiose audire, mente condere, meditari et opere explere debemus. Nam, ut ait Christus : « Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud. » Sic Beata

(1) Ad questionem quae praecedit, respondet Koboletus : Ego, precipio tibi, hanc tibi sapientiae regulam trade : Os, i. e. jussum regis observa, et, seu rei, quidem propter jusjurandum Dei, propterea quod juravimus per Deum interposito regi haec promissisti.

Virgo « conservat omnia verba hæc, conferens in corde suo, » Luc. II, 19. Sic quisque deberet observare os Domini, ut ad minimam voluntatis divinæ significationem totum se fingeret et componeret. Hoc est « sollicitum ambulare cum Deo, » quod unice a nobis requirit Deus, ut docet Michæas vi, 8; ideoque convenit assidue dicere cum Samuele : « Lequere, Domine, quia audit servus tuus; » et cum Paulo : « Domine, quid me vis facere? » et cum Psalte : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum. »

Secundo, per regem cum Olympiodoro et aliis accipi potest quilibet rex, princeps et magistratus, qui regendi vires, jus et auctoritatem a Deo accipit, q. d. Ego sapientia observo, et meos observare doceo os, id est leges et jussa regum ac magistratum, qui quasi vicarii Dei regunt rempublicam. His enim se obedituros in eorum inauguratione promiserunt, et jurant subditi. Ergo par est ut eis juxta jamenta præstita pareant et obsecrent, juxta illud Prov. XXIV, 21 : « Time hominum, fili mi, et regem, » quia Dominus jussit ut regi obedias. Unde Septuaginta et Arabice vertunt, os regis custodi; Syrus, conserva; Chaldaicus, custodi os tuum super sententiam regis; Tigurina, equidem moneo ut os regis observes, præsertim propter juramentum Dei; quia, ut ait Valabius, fidem jurando regi præstitimus. Alii, *meum est observare præceptum regis*. Porro nonnulli prius nomenclatura a posteriore adversative disjungunt, q. d. Observa os, id est præcepta regis, sed magis observa juramenta, quibus obstrictus es Deo; ut, si rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas : « Obedere magis oportet Deo quam hominibus. » Unde Campensis, *qua rex mandavit, observet, et præstat si quod Deo in testem vocato juraverit*. Et Thaumaturgus, *magna diligentia verba regis attendenda sunt, sed jurandam per nomen Dei omnibus modis fugiendum*.

Tertio, nonnulli hanc gnomen arctant, et attribuant familiaribus et consiliariis regum et principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem et silentium, ne eorum secreta consilia evulgent, uti juramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hic indicatur ut loquens, deique : Ego os, id est secreta, que ex ore regis mei audivi, secreta servo. Unde S. Hieronymus censet hic Salomonem loqui in persona cujusvis sapientis, qui pareat legibus et regibus. hic enim est regendi, et rei bene gerende nodus et nervus, si consilia « ventur secreta. Id norant Persæ, de quibus scribit Ammianus, lib. XXI : « Nemo consiliorum, inquit, est conscius præter optimales taciturnos et fidos, apud quos silentii quoque colitur nomen, » q. d. Silentium adeo religiose observant et colunt, ac si illud esset unicum eorum nomen, hinc silentiarum nuncupabantur, et revera erant. Huc pertinet illud Iaphaël, Tob. XII, 7 : « Sacramentum regis abscondere bonum est. » Huc quoque spectat expositio Olympiodori : « Est, inquit,

os regis custodire, divina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare. » Idem tri-pologica sic exponit : Bonum est ut non studeamus extra os et faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera sic peragamus, ut Deum veremur, tanquam presentem judicem et inspectorem.

ET PRÆCEPTA (Hebræa, verbum; S. Hieronymus, *loquela*) JURAMENTI DEI : — repete, observa. Aliter S. Hieronymus in *Comment.*, et Symmachus, qui hæc neclunt cum sequentibus, *ne festines*. Unde Arabicus : *Ne festines, ait, in juramento memoriam Dei; Symmachus, transgredi juramentum Dei, q. d. Ne festines et sis præceptis ad juramentum, quia juramentum in Dei æque ac tua memoria inscriptum, et quasi insculptum servatur, ut si illud transgrediaris, Deum vindicem sis experturus*. Noster vero, Septuaginta et Arabice verba vel præcepta vocant *juramenta Dei*, scilicet quibus Deus quasi jurando te obligavit, hoc est arctissime et severissime te obstrinxit, minando penas æternas et promittendo regnum cælestis, necnon cum pacto et sanguine fœderis, Ezædi XXIV, 8; queque te servaturum, cum ad ejus religionem et Ecclesiam accederes, spondidisti et quasi jurasti. Hinc Patres professionem fidelit, que fit in baptismo, vocant sponsonem, juramentum, votum, eaque acriter urgent fideles ad servandum præcepta Dei. Est catachresis similis illi *Psalm.* cxviii, 106 : « Juravi (id est firmiter decrevi, proposui, promisi, unde sequitur), et statui custodire judicia justitiæ tuæ. »

Audi S. Chrysostomum, homil. in illud *Sapientia : Justorum animæ in manu Dei sunt* : « Unde tu, christiane, delicatus es miles, si potes te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concepta. Considera pactum, conditionem affende, militiam nosce; pactum quod spondidisti, conditionem qua accessisti, militiam cui nomen dididisti, » p. r. sacramentum militare, puta per baptismum, et professionem vite christiane in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles et athleta Christi. Tertullianus, lib. *De Corona militis*, cap. II : « In Ecclesia, ait, sub antistitis manu contestamur nos renuntiare diabolo et pompe et angelis ejus, » q. d. Sacramento militari in baptismo renuntiavimus diabolo, et nos addiximus Christo, quasi ejus milites auctorati. S. Basilus, *Ehort. ad Baptisum* : « Tessera ducas sub se militantibus dant, etc. : nisi characterem in te agnoscat Angelus, quoniam modo pro te pugnavit, aut ab inimicis vindicabit. » Augustinus, lib. *IV De Symbolo ad Catechum*, cap. I : « Hic (diabolo), ait, vos renuntiare professi estis, in qua professione non hominibus, sed Deo et angelis ejus conscribentibus dixistis : renuntio. Renuntiare non solum vocibus, sed etiam moribus; non tantum non lingue, sed et actu vite; nec tantum labiis sonantibus, sed operibus renuntiantibus :

Preterito
lucis lap-
tismo os
quasi ju-
ramenta.

Scitote vos cum callido, antiquo et veteroso inimico suscepisse certamen; non in vobis post renuntiationem invenit opera sua, non jure vos atrahat in servitutem suam. Deprehenderit enim et detegerit, christiane, quando aliud agis et aliud profiteris; fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens promissionis tue fidem : modo ingrediens Ecclesiam orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudice clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renuntiasti? » Narrat Victor Uticensis, libro III *Wandal.*, duos fratres christianos a Wandalis arianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis; cumque unus eorum petere deponi daretur sibi indicibus, alter malens ne fidem negaret, exclamavit : « Noli, noli, frater, non ita juravimus Christo. Accusabo te cum ante thronum ejus terribiliter venerimus, quia super corpus ejus et sanguinem juravimus, ut pro eo invicem patiamur. » Unde prior confirmatus constanter edixit : « Adigite supplicis quibus vultis, et ponis christianos arcate crudelibus. Quod frater meus facturus est, hoc etiam ego. »

3. NE FESTINES REEDERE A FACIE EJUS, NEQUE PERMANENS IN OPERE MALO : QUIA OMNE QUOD VOLUERIT FACIET. — Te ne festines Arabicus, Olympiodorus et alii neclunt præced., q. d. Ne festines in juramento Dei, id est, ne præceptis sis ad jurandum; sic enim expones te periculo peccandi.

Mæcus Noster, Septuaginta, Syrus et ceteri passim neclunt sequent., q. d. Serva juramenta, id est præcepta Dei, quibus solemniter professione in circumcissione vel baptismo, quasi jurando, summa religione te Deo ad illa servanda obstrinxisti : quare, si que ingrati tentatio, adversitas, persecutio, vel festinus, hebraice חזקו אל אלהיך, id est ne trepidus, ne percellaris, ne precipites reedere a facie ejus, tanquam a conspectu ejus possis aufugere, ait Campensis, uti ab eo fugit Cain, Genes. IV, 16, sed non effugit, neque permanens; Campensis, *ne pertinax persiste in opere malo, ut contra legem Dei in aliquo scelere, ad quod concupiscencia, socii vel hostes te illecebris vel minis impellunt, persistas, exultando metum numinis et vindictæ Dei; quia etsi is eam ad tempus differat, tamen suo tempore omne quod voluerit faciet, ac sibi rebelles et reos puniet, et morte presentis et æternæ mulctabit.*

Pro in opere malo, Hebræa, Septuaginta, Syrus et Arabice habent, in verbo malo, quod proprie accipi potest de peccatis oris et lingue; uti est *Numur*, detractio, oblocutio. Unde Thaumaturgus intelligit de blasphemis; sic enim vertit, *sermonibus Dei, licet molestum quid imperantibus decet edere, cavereque ab omni in Deum blasphemia. Nam quævis inferat tibi aliquid, non tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis monarchæ vel regis.*

Porro Chaldaeus vertit, et in tempore trit. *Domini ne desinas orare coram eo, sed cito vultu in conspectu*

ejus et ora, et quare misericordiam ab eo ut non sis in verbo malo : quia Dominus totius sæculi quocumque voluit fecit, id est, ut clarus verit Costus, ut non intractum quærisper eveniat : ipse enim totius mundi Dominus omnia sæculorum animæ sententiam facere potest.

Secundo, hæc omnia a vers. 2 ad vers. 9 non tantum de Deo, sed et de rege sive magistris in accipi possunt, q. d. Ne opponas te regi ejusque decretis, ut eis obloquaris vel resistas : quia rex potens est, et quodcumque voluerit faciet, ut te sibi adversentem vel hostem, vel civitate, vel libertate, vel vita mulctet et privet. Ita Valabius, Campensis; Cajetanus et alii. Porro Cajetanus explicat *ne festines, q. d. Ne nimis velociter ad eas conspectum regis, vel ab eo leviter abeas, ne levitate hæc et indecentia regem offendas; sed etsi quid contra eum dixeris, ne persistas in ejus ditione, sed cito ex ea te proprias, ne te comprehendat et pleat. David de Pomis vero, q. d. Ne festina adire regem, vel ab eo abire; nec nimis crebro te ejus vultui sistas, nec nimis raro. Nam, ut ait Plutarchus : « Cum rege agendum est quasi cum rogo, » ut nec nimis prope ad eum accedas, ne comburaris; nec nimis longe, ne ab eo non calefiat, id est, ejus amore, favorem et beneficia non sentias. Sidonius quoque Apollinaris, lib. III *Epist.*, reges flammis comparat : « que sicut, inquit, paululum a se remota illuminant; ita sunt admota comburant. » Sic enim Alexander Clitum nimis familiarem, Tiberius Sejanum, Nero Senecam occidit. Porro Valabius sic exponit : Si recesseris a rege, statim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cum rex quidquid vult valeat. Alii exponunt, q. d. Ne fastidioso, et arroganti, ac philosophico superbio recedas a rege, nolens cum adire etiam ab eo evocatus, quasi eo superior et sapientior, ac celsior rege et mundo universo, uti Diogenes asperatus est Alexandrum Magnum. Seneca, *epist.* 303 : « Nullis, ait, fuit periculis causa philosophia insolenter jactata et contumæta. Vita tibi detrahat, non alii exprobet, nec abhorreat a publicis moribus, nec ita agat, ut quidquid non facit, damnam videatur; licet sapere sine pompa, sine invidia. » Vide Plutarchum, libro qui inscribitur : *Cum principibus philosopho esse disserendum*. Benigne noster Pin-da censet hæc spectare ad familiares et consiliarios regum et principum, uti eis hic Salomon duo salutaria suggerat monita : primum, ne in dando regi consilio sententiam precipitent; sed, præmissa deliberatione, mature eam pronuntient. Nam, ut ait Livius, lib. XXII : « Omnia non proparanti clara certaque sunt; festinatio improvida est et cæca; » et lib. XXXI : « Nil magis discriminis consiliis tam inimicum quam celeritas. » Secundum, ut in sententia non sint pertinaces, nec sui crebri, sed si viderint ab aliis saniora dari consilia, illa proberit et sententiam mutant. Sic enim ipse se, non ero honoris.*

Regem
ad quem
regis.

sed regis et reipublice commodis studere ostendent, quae propria est senatoris et consilii laus.

4. ET SEMIO ^{ILLUS} POTESTATE PLENUS EST: NEC DICERE EI QUISPIAM POTEST: QUARE ITA FACIS? — Hebraice, *in quo verbum regis, in eo est potestas, q. d. Verbum regis et iustum armatum est potestas, adeoque est ipsa potestas, ut instar fulminis statim exsequatur quod iusserit, dictamque ejus sit factum*: hinc Seleucus cognominatus est *Ceraunus*, id est *Fulmineus*. Unde Thaumaturgus:

Nam jusserit ille, juhentis
Vel dicto, citus, vocem mox facta sequentur.

Alli vertunt, *juata dictum regis est potestas, q. d. Mensura dicti vel jussi regis est potestas*: tantum potest quantum dixerit et jusserit; tantum valet quantum voluit. Audi Esdras, lib. III, cap. IV, 3: « Rex super omnia praecellit, et dominatur eorum: et omne quodcumque dixerit illis, faciunt. Et si miserit illos ad bellatores, vadunt, et demoluntur montes, et muros, et turres. Jugulantur et jugulant, et regis verba non praecedunt: et ipse unus solus si dixerit: Occidite, occidunt, » etc. Et Plutarchus ad principem ineruditum: « Pravitas a potentia, aut, celerem nacta cursum, omnes animi motus in facta expellit. At sicut fulgur tonitru posteriori erumpit, prius tamen videtur, sic in imperiis supplicia accusationibus antevortunt, nisi gravitate praepedita ratio compestat reprimatque potentiam (1). »

Vis ambitiosae regum potestatis exempla? Accipe: Cyrus Gyden fluvium navi trajiciens, eo quod perisset unum ex equis suis, ira in fluvium exarsescens, illum ut perderet in 360 alveos derivavit, ut fusc narrat Seneca, lib. III *De Ira*, cap. XXI. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quod oborta tempestate pontes suos disjecisset, concivis oneravit, trecenta verbera illi infligi, quin et compedes injici jussit, teste Herodoto, lib. VII. Modestior et sapientior fuit Canutus rex Angliae, qui ad litus maris sedens, mari imperans: « Unda, inquit, jubeo ne pedes meos tangas, » sed ab ea non obediente madefactus Anglos suos docuit, non se, sed unum Christum esse regem, cui venti et mare obediunt. Quare Vintoniae in Basilica S. Petri et Pauli coronam regiam Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, teste Polydoro Virgilio, lib. VII *Histor.* sub fine. Stolidior fuit Pharaon, dicens: « Meus est fluvius (Nilus), et ego feci memetipsum, » *Ezech.* XXIX, 3; et rex Tyri, dicens: « Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris, » *Ezech.* XXVIII, 2; et rex Babylonis, dicens: « In caelum ascendam, super astra Dei exallabo solium meum, et, similis ero Altissimo, » *Isaia* XIV, 13. Annon insanas sunt haec regum suae potestati, etiam elementa et celos subjecerunt voces?

(1) Hebr. est, *propterea quod verbum regis potens est, et quis dicat et: quid facta?*

5. QUI CUSTODIT PRECEPTUM, NON EXPERIETUR QUIDQUAM MALUM. — Hebraea, *non cognoscat, scilicet per experientiam et sensum, verbum malum, id est rem malam, puta iram regis et poenam legis*; Arabice, *verbum immundum*. Aliter Olympiodorus et S. Ambrosius in *Psalm.* XII, q. d. Justus non « cognoscat malum, » culpae scilicet ut illud faciat, approbet, vel ullo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat. Hinc disce obedientiam vim et fructum, quod scilicet obedientem reddat immunitem ab omni malo, et quasi inviolabilem, adeo ut etiam rex aut superior illi infensus velit eum rigidis strictisque arcere praecipit, obediens tamen, omnia capessens, superet et transcendat magna animi virtute, laude et merito, ideoque Deus omnia illi efficit facilia, utilia et honorifica, etiam illa quae ad eum deprimendum exogitata videntur; obediens enim velut « diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, » *Rom.* VII. Docet idipsum egregie S. Epiphanius, tomo II, paranesi 16 *De Praefato et Obedientia*; ac S. Chrysostomus, homil. 84 *in Joannem*; et Dorotheus, *doctr.* 5. Licet ergo patatur vel communes, vel privatae et propriis vite sermoneas, tamen illas non poenas esse censet, sed exercitia virtutis, augmenta meritorum, et exempla intentionum vel posteriorum: quare, cum Paulo sibi placet, imo gloriatur in infirmitatibus et tribulationibus, *Rom.* VIII, 28; II *Corinth.* XII, 5. Igitur obediens et justus flagrantem Deum intuetur, ut patrem; corripientem, ut amicum; castigantem, ut praepitorem; amara propinquantem, ut medicum, dicitque cum S. Augustino: « Sic ure, hic seca, ut in futuro parcas. »

TEMPUS ET RESPONSIONEM COR SAPIENTIS INTELLIGIT. — Hebraea, *tempus et judicium*, id est, ut Septuaginta et Arabice exponunt per hendiadyon, *tempus judicii*. Judicium in Scriptura multa significat: in judicio enim judicium nulla sunt, quae nunc omnia simul, nunc unum ex omnibus scorsim per synecdochen significat vox *judicium*, unde nunc significat interrogationem et accusationem, defensionem et responcionem; nunc sententiam judicii, nunc poenam ab eo inflictam. Rursum, quia judicium forense statum est, determinatum, certum et fixum, hinc *judicium* per catachresin significat rem statam et certam item morem, legem, consuetudinem, normam regulam, statum, conditionem, officium, functionem, ministerium (2). Jam

Primo, Thaumaturgus exponit de die judicii, quem in omnibus actionibus menti suae proponit sapiens. Unde verit, *equidem sapiens ante oculos semper habet justum judicium suo tempore futurum, et praenoscat omnia humanae vitae opera superae retributionem expectare*. De S. Hieronymo referunt il-

(2) Et tempus et judicium novit cor sapiens, sapientis. Tempus, scil. cuique rei opportunum et commodum; rationem, scil. modum aliqui apte et decenter expediendi.

lum dixisse: « Sive comedo, sive bibo, sive vigilo, sive dormio, sive quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite, mortui, venite ad judicium. » Utique qui sapit, id ipsum facit, itaque « disponit sermones (et actiones omnes) suos in judicio, » id est juste, legitime et exacte motu judicio, ut in die judicii habeat quod iudici pro se respondeat. Sic quoque Olympiodorus, Hugo, Lyranus, Titelmannus et alii.

Secundo, alii haec ad consilium regis referunt, q. d. Si rex illicitum quid jubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, ut fecerunt tres pueri jussi adorare statuam auream, *Dan.* III; et Daniel ipse, cap. VI, lata lege ne quis per 30 dies adoraret Deum, nisi regem. Cajetanus ex adverso haec refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus et judicium, id est occasione iudicandi contra eum quem plectere destinat, ut Salomon captavit tempus plectendi Semei et Adoniam, III *Reg.* cap. II, 22 et 42. Verum hic sensus dissonat a Vulgata quae vertit, « responcionem. »

Tertio et genuine, q. d. Sapiens ita exacte praepcepto tam Dei, quam regis et magistratus obedit, omnes ejus circumstantias loci, temporis, modi, personarum, etc., observans, ut nil sit quod in eo carpi queat; sed si quis in re a quopiam culpetur, illico habeat quod jure respondeat, quoque suam obedientiam teneat et demonstret, adeo ut si in judicium vocetur, coram iudicibus justam facti sui rationem reddere possit. Hinc Noster sagaciter pro *judicium* vertit, *responcionem*. Ita S. Hieronymus: « Praecipit, inquit, regis imperium, id est Christi, conservandum, et scire quid, et quare, et quo tempore jubeat, » ut scilicet omnes imperantis circumstantias, articulos, nunc exacto judicio observemus, ne vel minima elabatur occasio, qua ejus voluntatem integre non exsequamur, sed vocanti, imo inveniunt illico nos sistamus et respondeamus cum Samuele: « Ecce ego; » et cum S. Augustino: « Da quod jubes, et jube quod vis. »

Igitur « tempus et judicium » intelligit et observat sapiens, quia vocatus, interrogatus vel jussus a Deo sive rege quidpiam respondere, dicere, vel agere, omnia respondet, dicit et agit suo tempore, ac maturo cum judicio, id est magna cum ratione, prudentia et circumspectione. Aut planius, quod tamen eodem redit, sapiens observat tempus et judicium, hoc est tempus justum, congruum, aptum, opportunum respondendi, dicendi vel agendi. Unde Noster hebraeam מִסְפָּט *mispat*, id est *judicium*, quod hic vertit, *responcionem*, ters. seq. vertit, *opportunitas*. Haec ergo tria, scilicet *judicium*, *responcio*, *opportunitas* hoc loco item significant, scilicet tempus justum et opportunum ad respondendum.

Denique noster Pineda censet hic notari formam

et ideam perfecti obedientis, ut intelligere judicium idem sit quod studiosi animi volo, profunditate, consideratione accelerare, ut anteverta: praecipit et obedientiam tempus, utque avide illud expectet, et quod in se est, advocet, maturet, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum tacitus cogitet, si hoc vel illud grave ac difficile jubeatur, quae fronte, quo animo, qua responcione accepturus sit, ac saepe illam suo animo responcionem fingat, et paratissimam habeat: « Ecce ego praesto sum, mitte me; » nam, ut ait S. Bernardus: « Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri; et sic se totum intra se colligit, ut mandatum peragat imperantis. » Ita ipse, serm. *De Obedientia*.

Moraliter S. Bonaventura: Sapiens, ait, observat tempus bene operandi, ut apte respondeat interroganti et ignoranti, ut notat Hugo, vel docend., vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, et mores corrigendo, vel accusationes et criminationes humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, et in melius proficiendo.

Rursum et proprie disce hic sapientem observare tempus, id est opportunitatem bene agendi, et implendi id quod praepceptum est, ideoque magnam sapientiam et prudentiam partem, consistere in captanda opportunitate rei bene gerendae; dum enim illa se offert, res facile et feliciter conficitur: dum vero illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promovetur, sed infelicitate omnia cedunt. Hinc infert magnam habendam esse rationem temporis hujus vite, utpote quod breve est, et semel elapsum irrevocabile, et a quo pendet tota ejusque aeternitas, eaque vel beatissima vel miserima.

Narrat Ludovicus Bosius, lib. IV *Spirit. grat.* cap. IV, de S. Mechilde, quod a Sanctis sibi apparentibus audierit: « Eia, quam felices vos estis qui adhuc vivitis in terris, et quam multa promereri potestis! quia si homo soiret quanta una die promereri possit, mox ut a somno evigilaret, tanto gaudio cor ejus dilataretur pro eo quod dies illa illuxisset, in quo Deo vivere et ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem angere posset, ut tota die ad omnia quae agere aut pati deberet, alacrior et fortior rediret. Qui enim parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. Opera enim illorum sequuntur illos. » S. Bernardus ad *Scholares*: « Nemo, ait, vestrum parvi aestimet tempus, quod in verbis consumitur otiosus. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremediabile, nec advertit insipientis quid amittat; licet fabulari, dicunt, donec hora praetereat. O donec praetereat hora, quam tibi ad agendam penitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam glo-

in miseratione conditoris indulget! donec tran-
sit tempus quo divina debuerat propitiare
pietatem, preparare ad angelicam societatem,
aspirare ad amissam hereditatem, excitare re-
missam voluntatem, flere commissam iniquita-
tem. » Et rursum: « Nil pretiosius tempore, et
heu! hodie eo nil vilius invenitur. Transivit dies
salutis, et nemo recogitat: nemo sibi perire diem
et nunquam rediturum causat; sed sicut capil-
lus de capite, sic nec momentum peribit de tem-
pore. » Vis gentilium sensa et gnomas de pretio
et brevitate temporis? Accipe Virgilium, III *Georg.*:

Et fugit interea, fugit irrevocabile tempus.

Idem, *Aeneid.* X:

Stat sua cuique dies, breve et irrevocabile tempus
Omnibus est vita.

Ovidius, *Metamorph.* X:

Labitur occulte, fallitque rotabilis aetas.

Et:

Nihil est aetate velocius.

Et rursum:

Ent anni more fluentis aquae:
Utendum est aetate, cito pede labitur aetas.

Seneca in *Hippol.*:

Volat ambiguus mobilis aetas
Hæc . . . senescimus, effugit aetas.

Seneca, lib. I, *epist.* 4: « Maxima, ait, pars vite
elabitur male agentibus, magna nihil agentibus,
tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui
aliquid pretium tempori ponat? qui diem esti-
met? qui intelligat se quotidie mori? Fac ergo,
mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas
complettere. Omnia aliena sunt, tempus tantum
nostrum est. In huius rei unius fugiebat ac lu-
brice possessionem natura nos misit, ex qua ex-
pellitur quæcumque vult, et tanta stultitia mora-
lium est, ut, quæ minima et vilissima sunt, certe
reparabilia imputari sibi, cum impetravere, pa-
tiantur; nemo se iudicet quidquam debere, qui
tempus accepit; cum interim hoc unum est, quod
ne gratis quidem potest reddere. » M. Varro cen-
sebat nullam jacturam esse graviorem præsentium
scienti, quam temporis. Bias apud Laertium, lib. I,
cap. VI, dicere solitus erat vite tempus ita metuen-
dum, quasi et diu e' parum victuri sumus juxta
illud S. Hieronymi: « Sie vive tanquam semper
morturi; si stude tanquam semper victurus. »
Democritus pretiosissimum impendium dixit esse
tempus. Zenon dicebat nihil magis hominibus
deesse, quam tempus, ait Laertius, lib. VII, cap. I;
et tamen multi illud alea, ludis, jocis prodigunt,
quasi eo abundant. Theophrastus semper habe-
bat in ore: « Nullum sumptum esse pretiosorem
tempore. » Simonides interrogatus quantum tem-
poris vixisset: « Tempus quidem exiguum, in-
quit, annos autem multos, » ait Stobæus, *serm.*

96. Sic Barlaam apud Damascenum, in *Histor.*
cap. XVIII, rogatus a Josaphat regis filio quot an-
nos vite haberet, respondit, 43, licet enim sint
70 annorum, tamen tantum ex eis 43 Deo in mo-
nastica vita servivi; illud autem solum tempus
vite computo: quod enim in vanitate et otio
transigitur, tempus mortis est, non vite. Alius:
« Sicut flumen sistere non potest, sic nec tempus.
Sicut unda undam perpetuo propellit, ita dies
diem trudit. » Uti ciconias nemo advenire sentit,
sed advenisse; nemo discedere, sed discessisse,
quia noctu clanculumque faciunt utrumque: ita
juventutem nemo intelligit discedere, sed disces-
sisse, et senectutem non sentimus advenire, sed
advenisse: perinde ac qui nave vehuntur, pro-
grediuntur sensim sine sensu. Vetus adagium est:
« Nosce tempus. » Et: « Cum pluit, molendum.
Fronte capillata est, a tergo occasio calva. »
Ægyptii pro annuo circuitu pingebant serpente:
quia is, ut ait S. Cyrillus, in longitudinem porri-
gitur, et multis complicatur spiris, que sunt
multæ dierum annorumque series, taciteque pro-
serpit nullo edito strepitu. Caudam suppresserat
serpens, quia omnia tempora nobis incerta sunt.
Præsens enim cum instabile sit et velocissima
transcurrat, vix percipitur; præteritum intue-
ri non possumus; futurum longe minus, quia non-
dum est, et ejus finis prorius est incognitus. Ita
Pierius, lib. XIV, pag. 130. Nemesianus, *edog.* 3:
« Omne tempus abit, tempus rapit, usus in arcto
est. » Plura de pretio et cura temporis dixi III, 4,
et *Ephes.* v, 16.

6. OMNI NEGOTIO (Hebraice, *voluntati*, id est vel
volite) TEMPUS, EST ET OPPORTUNITAS (Symmachus,
tempus commoditatis et modus; Hebræa, Syrus, Ara-
bicus et Septuaginta, *tempus et judicium*), ET MULTA
HOMINIS AFFLICTIO. — Dat causam cur cor sapien-
tis intelligat et observet tempus, quia scilicet scit
cuique rei suum esse tempus et opportunitatem;
quamque ergo capiat suo tempore opportuno.
S. Hieronymus vero censet hie doceri sapientiam
sive justum cognoscere quod Deus omnia dispo-
nat ad suam cæterorumque utilitatem, etsi scire
nequeat quid et obventurum sit; quare quilibet
justo acciderit, id eum æquo, imo libentis animo
excipere, velut ordinatum sibi missum a Deo.
Ergo Dei judicia exosculatur, et ex omnibus bene
agendi beneque de Deo merendi occasionem cap-
tat.

ET MULTA HOMINIS AFFLICTIO. — Theodotus d
Arabicus pro נַחַתְּ ראַחַת, id est *afflictio*, legitur
נַחַתְּ דַּאחַת, id est *scientia*. vertunt, *quia scientia
hominis multa super eum*; quod Olympiodorus re-
fert ad rerum cognoscendarum multitudinem t
« Immensa, inquit, cum sit ipsa sapientia, præ-
mit hominem atque obruit. Si enim viderit om-
nia scire, vasta mole irruens super eum, angit
ejus mentem ac suffocat. »

Idem deinde explicat de ignorantia temporis,
loci et modi, quando scilicet, ubi et quomodo

peragendum sit extremum judicium. Verum Sep-
tuaginta, Syrus, Arabicus, Chaldeus et cæteri
cum Nostro legunt ראַחַת, id est *afflictio*; Vata-
blus, *infelicitas*; Clarius, *varia et periculosissima
malis*, non tam culpe, ac vult Cajetanus, quam
arumnae et pœne. Significat cuique tempori, pe-
rinde ac rei subvertari inesse suam vanitatem et
afflictionem: hoc enim toto libro probare conten-
dit. Porro vanitas et afflictio temporis propria est
ea quam subdit: « Quia ignorat præterita et fu-
tura, » q. d. Omnibus in rebus, locis et temporibus
magna est afflictio, præsertim in tractandis et
expediendis negotiis arduis; sed tamen sapiens
sua sapientia eam prævidet, et evitat vel superat.
Proprie et præcise Hugo Victorinus afflictionem ex-
plicat difficultatem adveniendi congruam respon-
sionem, qua placari possit iratus rex, cujus
voluntati sive juste, sive injuste, sapiens con-
siliarius obstitit. Alii afflictionem explicant cru-
ciatum timoris et supplicii, qui invadit inobedi-
entem, qui præcepta Dei vel regis transgres-
sus est. Chaldeus refert ad diem judicii; sic
enim habet ex versione Costi, *expusumque rei vi-
cissitudo bona est et mala, et sane justa sententia
universis orbis judicabitur, quo tempore a Domino
statuto est futura toto orbe vindicta propter varia
hominum ex molefactis mire sibi placentium peccata.*
Clarius Campensis, *statuit Deus tempus pro sua
voluntate, quo de omnibus judicaturus est, et antequam
illud adveniat, variis et periculosis malis exposuit
unus.*

Hic sensus valde appositus est, tum quia Hebr.
est נַחַתְּ מִסַּפַּח, id est *judicium*; tum quia
hoc sensu omnia optime connexa sunt, omniaque
sunt ex illo vers. 2, juxta Septuaginta, *observa
os regis, etc. Quia omne quodcumque voluerit faciet,
et sermo illius potestatem plenus est, q. d. Observa
præcepta Dei, quia ipse in die judicii exactam
eorum a te repositæ rationem; quia potentissimus
est, acriter te punit, imo damnabit ad gehem-
nam, idque faciet cum ei libuerit: ipse enim so-
lus est dominus vite et mortis: quare eum vobis
mortem tibi accelerabit, ut te judicet et damnet:
hæc de causa potestatis in mortem inducitur
mentio vers. 8.*

7. QUIA IGNORAT PRÆTERITA, ET FUTURA NULLO
POTEST SCIRE NUNTIUM. — « Magna (inquit Hierony-
mus) afflictio generi humano, ut Poeta ait: Ne-
scia mens hominum fati sortisque future. Aliud
sperat, aliud evenit, de altero loco expectat hos-
tem, et alterius jaculo vulneratur. » Quævis præ-
terita et futura hic accipi possunt; proprie tamen
a significatur, quæ spectant ad dandam con-
firmam Deo vel regi responsonem, de qua dixi
vers. 3, et ad negotia que homini incumbunt op-
portuno tempore prudenter expedienda: licet enim
nonnulla præterita sciat homo, tamen illa
paucis eum, et sæpe ad rem non pertinentia, quia
longe plura sunt que ignorat, præsertim que ad
rem ejus faciunt. Dionysius accipit præteritam

sanctorum patientiam, æque ac supplicia de im-
piis sumpta.

Pro præterita Hebraice *ait futura*, et sic ver-
tunt Septuaginta: Quia, inquit, non est qui cog-
noscat quid futurum sit: sicut enim erit, quis annun-
tiabit eis? Arabicus, *quoniam non reperitur qui cog-
noscat eventuum; nam quis ei commemorabit rem ut
heri?* Chaldeus Costi, *nullus scire unquam potuit
quis eum exitus consequatur. Cum enim ita Domino
visum fuerit, ut illum ad supplicium deponat, quis
eum certiores faciet?* Syrus vero vertit in præterito,
quia non est qui cognoscat ad quid est factus, et quid
fiet post se quis ostendet illi? Quare Syrus æque ac
Noster pro כִּינֵינָהוּ sciebat, id est *quid erit*, videtur
legisse כִּינֵינָהוּ sciebat, id est *quid fuit*, vel quid
factum et præteritum est; aut potius ex textu
nequeque sententiæ sagaciter coniecit prius tunc
opponi posteriori, ideoque prius vertendum per
præteritum (quasi v. includat eam conversivum,
quod vertit futurum in præteritum), posterius
proprie per futurum. Sic ergo ad verbum ex He-
bræo veritas, *nam non ipse sciens quod factum est,
quia quod erit quis annuntiat ei?* Sicque sensus
recte coheret, q. d. Afflictio magna incumbit sa-
pienti, ut congruam Deo, aut regi interroganti
vel examinatori del responsonem, utque actiones
et res omnes congrue et opportune peragat, ad
negotia que illi incumbunt suo tempore pruden-
ter expedit, et quod ignorat præterita que il-
lum edocere queant, quid factis sit opus æque ac
futuro, quis scilicet sue actionis vel consilii sit
futurus exitus. Prudentia enim consistit in præ-
teritorum memoria, presentium consideratione,
et futurorum prævisione: ideoque sapientis cor
potest intelligere tempus, id est differentias tem-
porum, quid scilicet præteritum sit, quid futurum.

8. NON EST IN HOMINIS POTESTATE PROHIBERE SPI-
RITUM, NEC HABERE POTESTATEM IN DIE MORTIS, NEC
SINITUR QUIESCERE INGRUENTE BELLO, NEQUE SALVARI
IMPIETAS IMPIIUM. — Hebræa et Septuaginta, *non est
homo potestatem habens in spiritu, ut prohibeat
spiritum, et non est potestus in die mortis, et non est
emissio in die belli, et non salvabit impietas herum
suam*; Septuaginta, *eum qui ab ea, supple est et
vocalur impius*; Arabicus, *eum qui participat eam*;
Tigurina, *suos consortes*. Facile est hanc gnomem
necesse præcedentibus: potest enim referri ad
afflictio magna. Summa enim hominis afflictio est
mors, que hic describitur; aut ad
futura: ignoratur enim futurum mortis locus, dies, mo-
dus, ita Thaumaturgus; aut ad
omni negotio
tempus est et judicium, ut habet Hebræa, q. d.
Sicut definitum est a Deo tempus judicii, quo
ipse a quolibet exiget rationem factorum, sic de-
finitum est et tempus mortis, quod nemo potest
sistere vel prolongare, aut ad
observa os regis,
vers. 1, ut habet Septuaginta, q. d. Observa
præcepta Dei, ac regis sive principis; quia ipse,
si illa violes, habet in te jus necis et vite cui ob-
sistere nequis: quare stude illi per omnia pla-

ere, ac quid non si facere potes, facito, ut in hora mortis a Deo evocatus, latus confidensque ad eum emigres. Paulo aliter S. Hieronymus, *q. d.* « Non est legendum si futura seire non possumus, et sæpe ab iniquis potentioribus opprimamur, cum morte omnia finiatur, et superbus ac potens qui cuncta populatus est, non valet animam suam retinere, cum rapitur. » Alter quoque Cajetanus, qui censet hic triplici similitudine ostendi, quam homini inutilis sit impietas sua, *q. d.* « Sicut nemo potest flatum venti cohibere, nec flem mortis vitare, nec in prelio actu decertans alium pro se substituere: sic nec impietas valet impium liberare (1). »

PROHIBERE SPIRITUM. — Querens, quis hic sit spiritus? *Primo*, Olympiodorus et Cajetanus per spiritum accipiunt ventum, *q. d.* Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arceri mortem, ut sequitur. Comparatur enim mors cum vento in efficacia, quod utriusque nemo possit resistere.

Secundo, Thaumaturgus accipit angelum, mortis scilicet præsidem, qui solet animam homini mortem extorquere: « Neque ullus, inquit, tam fortis, qui angelum animam suam extorquentem, et separatam a corpore prohibere queat. » Angelus hic præses mortis Hebraice vocatur מַלְאָכִים, Græce Apollon, Latine *Exterminans*, *Apoc. lxxvii. cap. ix, vers. 11.*

Tertio, Dionysius accipit animam animæque motus et impulsus, quos homo in aliis præsentium potentioribus reprimere nequit, imo sæpe nec in seipso. Quis enim omnes mentis evagationes, desideria, fluctus, impulsus, æstus præsentium concitiores et ardentiores, uti sunt ira et indignationis moderetur, vel frenet et comprimat? Unde Campensis vertit, *nemo tam potens est, ut animum suum contineat, juxta illud Prov. xxvii, vers. 4: « Et impetum concitati ferre quis poterit? »*

Quarto, Olympiodorus accipit dona et impulsus Spiritus Sancti; licet enim illa prohibere possimus ne in actu exeant, juxta illud: « Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt, » *1 Cor. xiv, vers. 32*: tamen quia illa nobis immittantur, ut illa sentiamus, esto non consentiamus, impedire nequimus. Adde impulsus Spiritus Sancti esse tam corporeos et validos, ut illis resistere, et non consentire perdifficile sit et quasi impossibile, quales fuerunt immissi S. Paulo in sua conversione, S. Magdalene, et S. Mattheo, et similibus. Hinc Iacicus contra Varinadum accipit Spiritum Sanctum, quem nemo prohibere potest, quin opere-

tur id quod destinat. Unde S. Hieronymus: « Spiritus, ait, qui universa dispensat, non potest a quoquam hominum prohiberi, et leges accipere spirandi. »

Quinto et magis apposite, per Spiritum accipias animam et halitum vitalem, quem nemo in homine cohibere et claudere potest, ne e corpore exeat et homo moriatur, unde explicans subdit: « Nec habet potestatem in die mortis. » Ita S. Hieronymus: « Non est, ait, in potestate anima nostra ne auferatur a nobis, et egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, et vitam retinere fugientem; eumque interitus, inimicus vitæ nostræ et hostis advenit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondam in sæculo et omnia nostra impietate vastantes, poterunt obvias mortis ferre manus: sed in cinerem terramque solventur. » Et Chaldaeus: *Nullus est dominus qui dominetur spiritui spiranti (spiritui vitali, quo respiramus), ut prohibeat spiraculum vitæ, ne egrediatur a corpore humano; neque est dominum inde mortis, ut liberet vir proximum suum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietates habentem se in die iudicii magis: solus enim Deus est, qui habet potestatem in corpus et animam, ac jus necis et vitæ, juxta illud: « Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reducit, » *1 Reg. ii, 6*; ideoque habet « claves mortis et inferni, » *Apoc. i, 18*. Unde Daniel ex Deo prædicens Balthasar regi mortem, cap. v: « Deum, inquit, qui habet flatum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti; » Deus enim ad libitum « aufert spiritum principum, » *Psal. lxxv, 43.**

NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS. — Hebraice, *non est potestas in diem mortis*; S. Hieronymus, in *Comment.*, *non est potens, id est habens potestatem, ut vertit Noster; quod dupliciter exponas: Primo, q. d.* Non est dynasta, princeps, vel magistratus, qui imperet morti. Ita Chaldaeus: *Non est imperator, ait, in die mortis, ut eripiat quisquam servum suum.* Magistratus enim præcipit sibi subditis quod vult; sed nullus est magistratus qui possit præcipere morti, ut hunc illumve tangat. *Secundo, q. d.* « Non est potens, id est rex vel princeps, qui se liberare queat a morte. Ita S. Hieronymus: « Nec reges, ait, quondam in sæculo et omnia nostra impietate vastantes, poterunt obvias mortis ferre manus. » Porro Thaumaturgus per potestatem accipit non vires, sed artes: « Nec, inquit, ars ulla et astutia invaleat quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione submoveat. »

NEC SINITUR QUIESCERE INGRUENTE BELLO. — Hebraice, *braico et Græce, nec est (Hebraice מְשַׁלְטָן מְשַׁלְטָן missio-prælatio, Græce ἀποδοχή, missio, immissio, submissio, vel dimissio in prælio, quod varii varie explicant. Primo, Cajetanus, q. d.* la acie dum colligitur, nemo potest alium loco suo submittere et substituere, ut ipse immunis evadat: sic nec in hora

mortis hæc fiet servum, aut filium sibi substituere, ut ipse immunis evadat; sed ipse mortis ægonem obire compellitur.

Secundo, Chaldaeus vertit, *neque vasa armorum auxiliantur in prælio*; Symmachus, *non est construere aciem in prælio*; Tigurina, *neque telorum emissionem habet in bello*; Olympiodorus, cui consentit Pollux et Budeus, Græcum ἀποδοχή vertit, *non est navigatio, vel classis in die belli, q. d.* Moribundo nulli adsunt milites, nullæ classes, nulla suppetant tela, quibus invadentem mortem, vel sui hostem, arceat et repellere valet.

Tertio, Syrus, *non est liberatio in die belli*; alius, *non est manumissio in bello*; Thaumaturgus, in medio, ait, *bello captis fuga omnis proclusa perspiciatur; sed necesse est occumbere et mori.*

Quarto, Arabicus, *neque inveniet epistolam in die belli, q. d.* Nemo accipiet dimissorias litteras, quæ cum immunem a morte faciant, ut mors is visis filium a se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuaginta, ἀποδοχή accipit pro litteris dimissorias, uti accipiunt Jurisconsulti, de quo Alcides, *De Verborum significationibus*, nisi dicas Arabicum pro ἀποδοχή legisse ἰεροδόχον, i. e. epistola. Omnia hæc eodem tendunt, scilicet grammaticæ in cortice litteræ significatur subditos, cum a rege evocatur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in prælio certare ac mortis periculo se offerre, imo sæpe cadere et mori, quia non est locus effugii.

Sed parabolice (est enim hæc parabola) per hoc significatur neminem posse ægonem mortis devitare, vel in eo alium, v. g. servum aut filium sibi substituere, eumque pro se vadem vel prædam morti offerre, sed per se vadimonium hoc obire debere. Unde Campensis vertit, *neque est ulla spes elatendi ex illo prælio, quod nobis cum morte incedendum est.* Atrox enim est hoc prælium cuius stalo tempore subeundum, quia in eo non tantum cum morte, sed et cum diabolo, imo demonibus omnibus conflegendum est: tunc enim agitur summa rei, ac certatur de æternitate, de cælo et inferno; unde utrinque confligitur acerrime, hæc allusit Thaumaturgus cum pro spiritu vertit angelum mortis præsidem. Audi S. Chrysostomum, homil. 34, in cap. v *Matth.*: « Quid faciemus, ait, cum minace angeli, et rescidentes animam a corpore virtutes ac potestates nos invadent? » Et S. Ephraem, *serm. De Vanitate sæculi, t. III*: « Quando, ait, Dominus copias alque satellites advenerit, quando admirabiles exercitus invaserint alque apprehenderit, quando divini nuntii atque emissarii animam ex corpore migrare jusserint, etc. Similia habet S. Gregorius, hom. 39 in *Evang.*; S. Basilus, in *Psal. lxxxiii*; Cyrillus Alexandrinus, orat. *De exitu animæ*, et alii.

Belli, imo duelli hujus cum demonibus in ægone mortis initi, exemplum illustre in Chrysaorio representat S. Gregorius, IV *Dialog.* cap. xxxviii. Unde S. Martinus moriens, vidensque diabolum:

« Quid, inquit, hic astas, cruenta bestia? nihil in me fimesis reperies. »

NEQUE SALVABIT IMPIETAS IMPIUM. — Vatablus, *proletaria, id est, audax et petulans reluctantia*; Aben-Ezra, *agilitas, q. d.* Audaces sua proleteria hic aliquando discutunt iudicium et sententiam mortis, sed apud Deum nil tale poterunt. Ipsi enim proleteria omnem sternet et profligabit Impius ergo agilet se, ut volet, in omnes partes se vertat, non tamen mortem effugiet. Vatablus, *astutia impia non valet contra Dominum.* Lyranus intelligit artes magicas et superstitiones, quibus impij cupiunt amoliri mortem, aut certe prolongare vitam, sed frustra. S. Bonaventura per impietatem accipit hypocrisis; Moringus, tyrannidem, fastum et arrogantiam, quæ adeo mortem non arceat, ut potius cum advocat, eumque tyrannis et superbis accersat: qui enim alios cruciat et necant, exosi sunt omnibus, et ab iis quos læsantur, cruciantur et necantur. Osorius accipit improbatam opibus stabilitam, qua inimici putant se posse mortem effugere, sed inanis. Igitur hæc omnia significant mortem, quam inobedientibus, et præcepta sua transgredientibus infligit Deus, aut rex et princeps, amplam in homines habere potestatem et imperium, a quo nemo ulla vi, pernicia, arte, dolo, prece, aut pretio se eximere et subducere valet. Mors ergo est quasi rex et monarcha mundi invincibilis, omnia vincens et sibi subjurgans, juxta illud *Job. xviii, 14*: « Calcet super eum, quasi rex, interitus; » et *Apoc. vi, 8*: « Et ecce equus pallidus: et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequatur eum, et data est illi potestas super quatuor partes terræ interficere gladio, fame et morte. » Ex his concludendum relinquat Salomon illud quod initio proposuit vers. 2, juxta Septuaginta: « Observa os regis, et præcepta juramenti Dei, etc.: quia omne quod voluerit, faciet, et sermo ejus potestate plenus est. » Non est ergo alia potestas in mortem, nisi Dei et regis. Inde enim sequentia hæc usque educuntur et pendunt.

Porro, impietas generatim sumpta, est qualibet grandis iniquitas; proprie tamen est infidelitas et numinis violatio. Unde S. Gregorius, *XXV Moral.* cap. x: « Impios, inquit, S. Scriptura proprie infideles appellat. Hæc namque distantia peccatorum ab impiis discernuntur, quia cura omnis impius sit peccator, non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius est, potest. Unde Joannes ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius vero proprie dicitur, qui a religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgent impij in judicio. »

9. OMNIA HÆC CONSIDERAVI, ET DEDI COR MEUM IN CUNCTIS OPERIBUS, QUE FIUNT SUB SOLE. INTERDUM DOMINATOR HOMO HOMINI IN MALUM SUUM. — Identidem repeti Salomon se omnia sub sole consi-

(1) Non est homo dominus in spiritum suum vitalem, ut coercet spiritum, ut eum contineat apud se, includat in corpore, ac prohibeat quo minus hinc emigret; nec est dominatio in diem mortis, nec est dimissio in hoc prælio, in hoc vite cum mortis prælio nulla est evadendi spes (Maurer, in bello, proprie), neque eripiet impietatis dominum suum, cum qui improbatio præditus est.